

Fotoğraflar: Dünya Gazetesi Fotoğraf Arşivi ve TOBB Fotoğraf Servisi

“Atatürk Modeli” fabrika

Nazmi KAL

Atatürk'ün fabrika modeli, sadece üretim yapılan birer sanayi kuruluşu değil, aynı zamanda eğitim, bilim, sanat ve spor yapılan birer kültür kurumu, birer üniversitedir. Çünkü Atatürk'ün fabrikaları birer sosyal fabrikadır. Venezüella'daki “Atatürk Modeli Fabrika”ya esin kaynağı olan fabrika, 1937'de Atatürk tarafından açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'dır.

Yazımın başlığı “Atatürk Modeli Fabrika” bana ait değil. Nedenini anlatayım. Bir turist grubu Venezüella'yı ziyaret etmektedir. Grubun içinde bir de Türk gazeteci vardır. Banu Avar. Grubu gezdiren genç ve güzel rehber, ziyaretçilere uzaktan gidecekleri fabrikayı gösterir:

“Şimdi sizi şu gördüğünüz fabrikaya götüreceğim, Etrafında gördüğünüz şu bina okul, şu sağlık ocağı, şu kreş, lojmanlar... Biz bu fabrikaya Atatürk Mo-

İlk uçak fabrikası Kayseri'de kuruldu

Atatürk'ün ilk kurduğu fabrikalardan biri Kayseri Uçak Fabrikası'dır...

1926 yılında Kayseri'ye henüz demir yolu yapılmamışken Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşen Almanya'ya galip devletlerin yaptırımları gereği uçak fabrikaları sökülünce, Atatürk bu malzemeleri vapurla Mersin'e, oradan trenle Ulukışla'ya ve Ulukışla'dan da Kayseri'ye develerle ve manda arabalarıyla getirterek uçak fabrikası kurdu. Fabrikanın kurulmasıyla birlikte yanında bir de çırak okulu açtı.

1930'lu yıllarda uçak fabrikasında çalışan Kayserili Mustafa Benli ile bir röportaj yapmıştım.

Nazmi Kal: Çırak okulu neden açıldı

Mustafa Benli: Geleceğe istenilen elemanı yetiştirmek için açılmıştı.

Nazmi Kal: Ne tür dersler görürdünüz?

Mustafa Benli: Hep teknik bilgiler verilirdi. Öyle tarih coğrafya yoktu. Haftada dokuz saat teknik resim dersi vardı.

Nazmi Kal: Bu çıraklık okulunun Kayseri'ye ne faydası oldu?

Mustafa Benli: Kayseri'de tayyare fabrikasının ve ona bağlı olarak fabrikaya eleman yetiştirmek üzere çırak okulu açılması Kayseri'de sanayi alanında büyük değişime neden oldu. O yıllara kadar tarih öncesinden beri tüccar olarak bilinen Kayseri halkı sanayiye yöneldi. Bugün

dünya sanayisiyle boy ölçüşen Kayseri'nin en büyük sanayicileri çırak okulundan yetişenlerdir. Ben 17 sene orada çalıştıktan sonra fabrika gibi bir atölye kurdum, iş yaptım. Bu fabrikada çalışan adamların hepsi birer usta oldu, bunların sayesinde bu günkü sanayi meydana geldi.

Şeker sanayinin ortaya çıkışı

Cumhuriyetin öncelikle ele aldığı fabrikalar şeker fabrikaları oldu. Cumhuriyet döneminin ilk şeker fabrikasının temeli Uşak'ta atılmasına rağmen ilk şeker üretimi Alpullu Şeker fabrikasında gerçekleşti. Fabrikanın bölgeye katkısını Trakya köylüsü fabrikanın ilk işçilerinden 1913 doğumlu Emrullah Beydeli'den dinleyelim.

"Fabrikaya girende 15'inde idim Ama pelvandım ha nah bilekler büle büle. Gazi demiş kalkınacak memleket. Kuruldu ya fabrika mektepse mektep geldi, ziratsa ziraatin hasini öğrendik. Benim babam ilk pancar dikenlerdendir. Macar ürgetti bize tarla işte büle büle sulanacak, büle büle dikilecek³..."

Fabrika, Trakya düzündü yalnız iş değildir, ilimdir, ilim... Fabrikanın mektebi vardı. Paraysa girdi köylünün cebine. Mis-kin otururduk kahvede sekiz ay. Olduk burada işçi. Değil öyle irgat, rençber sanayi işçisi olduk be yav. A be elektrik gördük biz Alpullu'nun şeker fabrikasında...

deli Fabrika diyoruz²"

On binlerce kilometre uzaktaki ülkeye "Atatürk Modeli" dedirten fabrika anlayışı nedir?

Atatürk ülkenin ihtiyacı olan sanayi ürünlerini üretecek fabrikaları kurarken, bu fabrikaların bölge insanının yaşam kalitesini yükseltmesini de düşünüyordu. Bu düşüncesini hemen her kurulan fabrikada uyguladı. Bu kısa yazımda bu uygulamalardan örnekler vermek istiyorum.

Hafta sonu gittim köye dedim babama, "Görmüşüm cenneti koca ova kesmiştir işiğe... Bir gün de anamı götürdüm. Gördü anam elektriği şaşırıldı zavallı..." (Kaynak: Nazım Taygun.)

Fabrikalardan Anadolu'ya yayılan uygarlık

Şeker Fabrikaları sadece üretim alanları olarak kalmadı. Sosyal tesisleri ve yaşantısıyla çevresini aydınlattı, çevreye uygarlığı götürdü. Şeker fabrikalarında işçilerin sosyal ihtiyaçları belki de bu günkü kanunların, mevzuatın çok üstünde idi. Çok özgür sendikalar ve sendika temsilcileri vardı. Temsilciler hiçbir korkuya kapılmadan işçilerini savunuyorlardı.

Şeker fabrikalarında yer yer okullar, camiler, hamamlar, duş yerleri, eğlence ve spor tesisleri vardı. Çiçek bahçeleri, çimlikler, fidanlıklar oluşturuldu. Ucuz yemek ihtiyacı karşılanıyordu.

%97'sinde tuvalet olmayan evlerde yaşayan Anadolu insanı, bu fabrikalarda porselen tabaklı, keten veya muşamba örtülü masaların dizildiği yemekhaneleri ilk kez görüyordu. Çatal bıçak kullanmayı öğreniyorlardı.

Fabrikada çalışan işçiler evlerine, mahallerine gittiklerinde fabrikada gördüklerini uyguladılar. Fabrikalardaki bu yaşantı giderek çevreye yayıldı. Fabri-

kalarda düğün, sinema, konser salonları vardı. Anadolu insanı sinemayla bu salonlarda tanıştı.

Sinema konusunda Anadolu'da yaşanan bir olayı anlatmak istiyorum. Fabrika salonunda sinema oynatılmaya başlanınca kent halkında bir dedikodu yayılır.

"Salona doluyorlar, ışıkları söndürüyorlar, kim bilir içerde neler oluyor?"

Fabrika müdürünün kulağına bu gündince Kaymakamdan rica eder ve "Yarın akşam halkın ileri gelenlerini kadın erkek sinemaya davet ediyorum" der. Ertesi gün halkın ileri gelenleri sinemada

toplanır ve film seyredilir tabii ki, çok memnun ayrılırlar.

Çevre köylerin kadınları, fabrikalar meydana çıktıktan sonra şehir sinemalarına gitmeye başladılar. Manto giyenler görüldü. Fabrikadaki hanımlarla ahbaplık kuranlar oldu. İnsan yüzüne çıkmayan genç kızlar, fabrikada iş bulup para almaya başladı. Çeyizlerini yaptılar. Çocuklar pabuç giymeye başladı.

Yüzme havuzları, parklar Türk köylüsünün tanımadığı şeylerdi. Bakırköy, Gemlik

ve Hereke'de deniz sporu tesisleri, Kayseri ve Malatya'da yüzme havuzları, spor sahaları kurarak çevrelerine örnek oldular.

Atatürk'ün kurduğu fabrikalar çöl ortasında vaha gibi çevresine uygarlık saçan müesseseler oldu.

Türkiye'nin ilk basma fabrikası

Dönemin önemli sanayi kuruluşlarından 9 Ekim 1937'de açılan ve Rusya'dan narenciye karşılığı alınan krediyle kurulan, 2 bin 700kişinin çalıştığı Nazilli Basma Fabrikası, Atatürk modeli fabrika tanımına en uygun bir örneklerden biri.

"Fabrikanın kurulması önce yüzyıllar boyu sürüp giden sıtma afetini yendi. Fabrikanın kurulduğu alandaki bataklıklar kanallar açılarak kurutuldu ve sıtma afetine darbe vuruldu. Fabrikada kurulan hastane halka da yardım etmeye başladı.

Çevreye okaliptus ağaçları dikildi, kinin (sıtma ilacı) dağıtıldı. Fabrika tüm işçi

guruplarının sorunlarına eğildi ve çözümler üretti. Çiftçinin ilkel ziraat aletleriyle yaptığı tarımı modernleştirildi. Fabrika açılmadan fabrikanın ihtiyacı pamuğu yetiştirmek için 200 adet modern tohum ekme makinesi getirildi.

Traktör, römork ve benzer tarım araçları Nazilli'ye getirildi kullanılması çiftçilere öğretildi. Esnafın kazancı arttı, oteller, lokantalar açıldı Nazilli şehir görünümü kazandı.

Nazilli'nin ilk kütüphanesi ve Sümer çocuk kütüphanesi açıldı. 700 kişilik tiyatro salonu yapıldı. Konserler, müsamereler, temsiller, aile toplantıları, düğünler fabrikanın salonunda yapılır oldu.

1937 yılında kurulan Sümerspor Nazilli gençliğini tembellikten kahve köşelerinden kurtardı⁴

İşte on binlerce kilometre ötedeki Venezüella'ya örnek olan Atatürk Modeli Fabrika...

KAYNAKLAR:

1) Nazmi Kal'ın "Atatürk'ün Diktiği Ağaçlar" kitabından özetlenmiştir.

2) Sinan Meydan.

3) "Şeker Sanayii", Nazım Taygun.

4) "Bir Şehrin Yeniden Doğuşu Hakan Tapuçar", Savaş Karataşlı, Volkan Arıkan, Emre Özkan.